

תיאטרון

מאיה בז'רנו

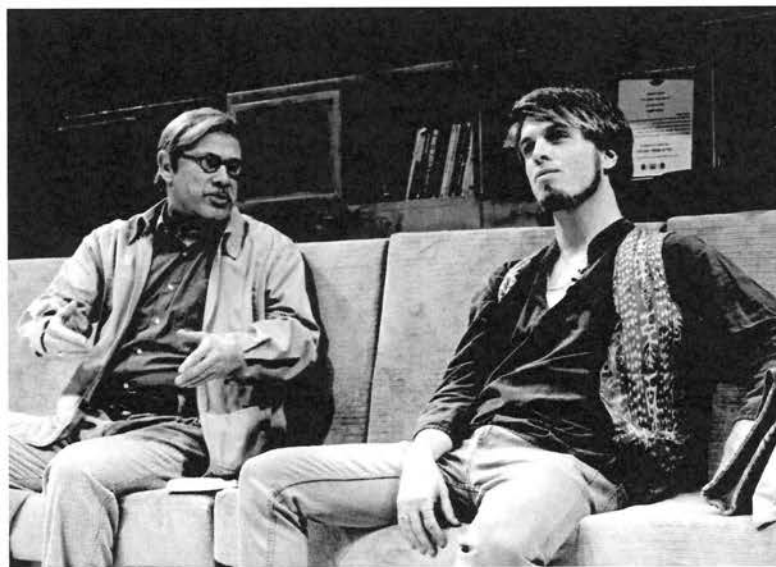
על מיתוס הגבורה - השקר והאמת

"אח יקר" מאת גדי ענבר, בבימוי עורך קוטלר, הקאמרי 2015

בפוליטיקה אין מקום חף משקר או אמת חלקית. למען אינטרס מפלגתי, חברתי או אישי, השקר הוא ציר מרכזי, כורח מציאות שמסייע לשמור על יחסים תקינים ונחמים על פני השטח. אבל יש שקר ויש שקר, ובמחזה שלפנינו מדובר בשקר מביש, שחיפה על מחדל צבאי, במלחמה קשה ואכזרית. יותר מזה, על פי דבריו של המחזאי עצמו, חובר המחזה בעקבות מקרה אמיתי - מות אחיו שלו - אשר יכול היה להימנע; ומשום כך גדולים עוד יותר הכאב והתסכול.

יפה עשה הבמאי עורך קוטלר שהמחיש את תמונת אסון המחדל. בסצנה המדוברת, מבעד למסך מערפל, אנו צופים בטנק בזמן אמת. בתוכו יושבים ארבעה חיילים, ביניהם האח עופר, שהופקרו למותם בשדה הקרב, באשר מפקדם, דדי גבע, נמלט מהטנק רגע לפני שעלה באש מפצצה טורית. מחמת הבושה, מסתיר גבע את ההימלטות שלו ואת שיתוק הפחד שאחז בו בעת שהסתתר ליד סלע.

אבל עוד לפני כן מוטחת האמת, כשהאב האומלל, יהושע מעיין, שמגולם גם כן באופן מצויני בידי רמי ברוך, מתחנן להקים אתר הנצחה לבנו, ונשאר מתוסכל ומיואש מול סירובו העיקש של האחראי על מדור הנצחה, סירוב

"אח יקר", בתיאטרון הקאמרי

שנובע מסיבה אחת: יומנו האישי של עופר נחשף, ועולה ממנו שאין שום הצדקה להנצחה, שהרי לא היה כאן מעשה גבורה אלא מחדל מביש של מפקדים שנטשו את פיקודיהם. האב מסרב לקבל את האמת המאכזבת. לבו נשבר, טעם חייו השתבש, אבל הוא נאלץ לקבל את המציאות גם לאחר הווידוי של מפקד הטנק, שהוא גם חתנו המיועד.

ההכחשה היא רגש ידוע בחוויית השכול, אבל אצלנו, בחברה הישראלית, היא באה לצד אובססיה של תשוקת הנצחה מופרכת: כאילו אפשר לנצח את כאב ההעדר של יקירינו, את המוות ואת השכחה, בריבוי של אנדרטאות ואלבומי זיכרון.

בעיני דווקא רגעי הווידוי המיוסרים של דדי גבע - שהוא גם ארוסה של הבת נוגה - על בריחתו ובחירתו להישאר בחיים, לאחר שהבין כי אין לו ברירה אחרת - מציגים אלטרנטיבה אנושית מרגשת, טהורה אמיצה ואמיתית: לא מיתוס של הקרבה והלל לקרבות וללחימה עד מוות הם כורח חיינו כאן, אלא אפשרות חיוב החיים העדפתם היא אפשרות שיש בה המשך ועתיד לכולנו. דדי גבע הוא דמות מורכבת ומעניינת, שמשוחקת יפה בידי דייוויד בילנקה, ונושאת בעיני בשורה לכל החברה הישראלית, ואין כוונתי לתבוסתנות!

הדמויות הנשיות במחזה - האם השכולה והאבלה קטי מעיין (אסתי קוסוביצקי) לצד הבת נוגה (כינרת לימוני) - דמות נשית וחיננית -

על עמוד השער של תוכנית ההצגה "אח יקר" נראים משתתפי ההצגה כשפיהם חסום במדבקה שצורתה דגה צבאית. כך כולם, למעט אחד: אורי, האח הצעיר של משפחת מעיין, פיו חופשי לדבר; זוהי חובתו ומשימתו, והוא שניע את ההתרחשויות בחשיפת האמת.

המחזה הזכיר לי את הדגם המובהק של מחזה איבסני 'הבנוי היטב', שבו מגיע אדם זה, מכר רחוק ובכל זאת קרוב, ולאחר היעדרות ממושכת נכנס ומתערב בחייה של משפחה שלווה למראית עין, וחושף באחזיה סוד נורא. בכך הוא מפרק ומערער את הציפה של יחסים מאוזנים כביכול, עד לטרגדיה מטלטלת. כזהו למשל המחזה הנודע של איבסן "ארוח הבר". בווריאציה ישראלית מהופכת, כלומר במחזה "אח יקר", המגמה של חשיפת הסוד והשקר אמנם מערערת, מכאיבה ופוגעת בבני המשפחה והמעורבים, אבל בונה מצב חדש, אמיתי וחיוכי, המציע המשך בעתיד טוב יותר.

ההצגה נפתחת עם כניסתו של אורי מעיין (אורי רוטשילד), ששב מחו"ל לטקס האזכרה של אחיו עופר, שנפל במלחמת יום הכיפורים. הופעתו ומשחקו של רוטשילד מלאי חיוניות ואנרגיה סוחפת ונוכחותו כובשת. הוא מעיד על אי שקט בתהליך מאבקו עם הממסד הצבאי במדור להנצחה של צה"ל, שבראשו יחיאל פרלמטור - משוחק בידי גדי יגיל. גם יגיל עושה זאת בווריאציות כתמיד - שילוב של הומור וקלילות לצד אירוניה מרירה בתנועות ובקול.

התמונה היא תמונה משפחתית, בדירת קיבוץ פשוטה וצנועה בשנת 1974. לכאורה זהו מחזה על שכול וכאב, ועל קנאת בן שנותר בחיים באהבת אביו, שנתונה כולה לבן הגיבור שנהרג בקרב; על התכחשותו של האב לבן שחזק, שממנו הוא מתרחק ונמנע, לצד האשמתו באסקפיזם ובהתנערות מאחריות בכך ש'ברח' לארצה"ב.

אבל בתמונות הבאות אנו מתוודעים בבהירות לנושא המרכזי האמיתי של המחזה המורכב הזה. בעצם, השכול הוא נושא נלווה לנושא העיקרי - חשיפת השקר וצביעות תעשיית הצל"שים ואתרי ההנצחה לחללי המלחמה.

האם גילוי האמת הוא הכרחי וחכם? הפילוסוף הדני סרן קירקגור סבר כי רק הונאה אחת אפשרית, זוהי ההונאה העצמית, שהיא האותנטית והמובהקת ביותר.

עם זכרו של רפאל שנפל במעברי
תעלת סואץ במלחמת יום הכיפורים

הייתי שתף

לסוד משיכת המכחול. חויתי

חוט מחבר בין שדה הלחם ובין סירת

פוסעת במערבלת צבע. השמש

במאבק עם ענן חול חור

אבק של בריאת העולם

מטיל קהותו

בשולי היצירה.

שדרת גמלים

עוברת על פני

דינה נודדת

מקלע יורה

בכתם

והורג

אותי.

נתתי

שם

לארוע

אוקטובר

שבעים

ושלש

ואז באתי ואחזתי בך

וכבר לא היה צריך לאחו

כמו שומט אני אותך מירי

נבלעת בתוך שכבת הצבע.

אסור היה לי לנטש.

בזה הרגע היה עלי

להלחם, להמשיך

ולהלחם.

שתיהן מייצגות את הצד האזרחי הפסיבי של החברה הישראלית מול
הדומיננטיות של הגבר, החייל-הלוחם-הקרבן.

אבל המחזאי לא הסתפק בכך, והעניק לנוגה עוד קול שפוי וחיוני,
שמתחבר עם דמותו של ארוסה דדי גבע. היא מכינה אותו ומגינה על
בחירתו בסוף באסרטיביות ובביטחון.

למעשה אין גיבור אחד למחזה. יש בו מארג סבוך ואנושי של יחסים
רגשיים בין אב לבנו, בין אם לבניה, בין האזרח הקטן לממסד ולפיקוד
הצבאי; כשמעל, מסביב, ובתוך כל זאת, מלחמה ומוות תמידיים המעצבים
ומוליכים את חיינו. בכך כוחו וחשיבותו של המחזה – הוא רלוונטי, נוכח,
מקיף ומטלטל, ומוגש באופן מקצועי ומצוין בכל מרכיביו: המשחק,
הבימוי, המוסיקה המקורית של אפי שושני, הלבוש ועיצוב הבימה. ♦

!!! תגובות !!!

שקיעת החילונית?

על מאמרו של יובל גלעד "שקיעת המערב, בין אירופה
לישראל"

לא קראתי את כניעה, קניתייהו אך טרם הספיקותי. אני לא בטוח שאקרא
אותו, הסוגה של עתידנות דיסטופית היא לדעתי קצרת ימים, ולטעמי
משעממת. מישהו יודע מה היה עקב הברזל? כלום יש עדיין קוראים
ל-1984? אפילו עולם חדש נפלא של הקסלי מונח על המדף ומעלה
אבק. כניעה, עתידנות דיסטופית אקטואלית, שלפי הביקורת מניח את
שקיעתה הגמורה של תרבות המערב החילונית ועלייתה של הדת, במקרה
זה האיסלם. יובל גלעד (עיתון 77, גליון 383) סבור שאמנם כן, "החילונית
הגיעה למבוי סתום". הוא סבור ש"גם כאן החילונית הולכת וניגפת ---
ישראל התרבותית-רוחנית של ס' יזהר, דוד שחר, יורם קניוק, אורי זוהר,
אסי דיין ואריק איינשטיין לא קיימת עוד".

אין טעות קשה מזו.

אמנם, כל האישים שבחר גלעד כמייצגי "ישראל התרבותית-רוחנית"
הלכו לעולמם, אבל האם גם התרבות החילונית הישראלית גועה
איתם? זה נכון שאנחנו מצויים בתהליך רגרסיבי, זמני ללא ספק, במהלך
היסטורי, פרוגרסיבי, שנמשך כחמש מאות שנים של מעבר מדתיות
ביניימית לנאורות. גורמיה של רגרסיה זו, שהיא בעיקרה כלכלית, אבל לא
תרבותית, הם כנראה האכזבה מכישלונן של תורות הקידמה, סוציאליזם
וקומוניזם בעיקר, אולי גם הציגות. אכזבה זו הביאה לפריחתם מחדש של
משטרים קפיטליסטיים שבאים בברית עם הדת ומוסדותיה. אמנם רואים
אצלנו הרבה "חוזרים בתשובה", שניכרים בכיפות שעל ראשם ובציציות
משתלשלות בהפגנתיות מעל המכנסיים שלהם, אבל הסטטיסטיקה מראה
שיש דתל"שים (דתיים לשעבר) רבים לא פחות, יש אומרים יותר. אבל עיקר
הקושי במאמרו של יובל גלעד הוא בהכחשת התרבות הישראלית החדשה,
שלעתים עולה על קודמותיה. כידוע, תקופות של משבר חברתי וכלכלי
לעתים קרובות הן תקופות של יצירה תרבותית גואה. גלעד רואה במדורי
הספרות של שני עיתונים מדד למצבה של התרבות החילונית לעומת זו
הדתית, אבל מדורי הספרות בעיתונות היומית אינם ראי נאמן למצבו של
השיח הספרותי, אלא לכישרונם של העורכים ומידת ענינם האישי בשיח
הספרותי. למעשה, הספרות הישראלית עולה כפורחת. היא מתורגמת
לעשרות שפות, סופרים ותיקים, בני דורו של יורם קניוק ו"ל, ממשיכים
להעשיר אותה, עשרות סופרים צעירים מתגלים ככישורנות רציניים ביותר,
בהם הרבה סופרות מצטיינות, משוררים ובמיוחד משוררות מוציאים לאור
שירה מרשימה ביותר, לא פחות מהשירה של הדורות הקודמים. הקולנוע
הישראלי מוכר ומוערך היטב בעולם כולו, כך גם התיאטרון הישראלי,
מוסיקה ומוסיקאים ישראליים, ציירים ופסלים וכיוצא בהם. ועוד, אולמות
הקונצרטים והתיאטרון מלאים מדי יום ביומו וערב בערב קהל רב, שוחר
תרבות. ספרים יוצאים לאור ונמכרים יחסית יותר מבכל ארץ ושפה
אחרות. על כל אלה יש לציין את הישגי המדע הישראלי, שבסופם של
הדברים יכריעו את הבערות הדתית. ההישגים שכאלו חלפו, לדעתו של
מר גלעד, לא רק שלא חלפו, והם לא "לא ישובו" כיוון שהם מצויים אתנו
כאן יום ויום ושעה שעה. מהצד האחר, מה מציעה התרבות של הדת? מהי
"המלאות" של הדתיות שגלעד ממליץ עליה? שום דבר. יש אמנם כמה
וכמה יוצרים דתיים, מהם טובים מאוד, אבל יצירתם אינה דתית, היא
במפורש חלק חשוב בתרבות הישראלית הכללית, וודאי שאין בה איום על
התרבות החילונית. האיום האמיתי על התרבות הישראלית מצוי בממשלה,
שתמיכתה באמנויות ובתרבות היא דלה ביותר, ומגלה מגמות של צנזורה
פוליטית.

♦ ידידיה יצחקי